

Över ån efter vatten – ”Saras pengar” NJA 2009 s. 500*

PATRIK SCHÖLDSTRÖM**

1. Inledning

Ett uppmärksammat rättsfall som Göran Millqvist har behandlat utförligt i flera sammanhang är ”Saras pengar” NJA 2009 s. 500. Referatrubriken lyder: ”Separationsrätt vid utsökning för den som frånhänts kontomedel genom brott.” Syftet med detta bidrag till festskriften är att i all korthet komplettera det gängse sak- och utsökningsrättsliga perspektivet på rättsfallet med ett fordringsrättsligt perspektiv.

2. Fallet kort och enkelt

Kort och enkelt kan rättsfallet återges som följer. Mohamed var inneboende hos Sara. När hon var bortrest passade han på att tömma hennes bankkonto på 115 000 kronor. Det gjorde han genom att från hennes bankkonto via internet betala olika summor till sina egna bankkonton. Från ett av dessa betalade han sedan närmare 57 000 kronor till ett annat bankkonto, som kan kallas det sista bankkontot. Enligt vad HD fann var också detta sista bankkonto i praktiken Mohameds.

Mohamed hade skulder till staten. Kronofogden utmätte därför samma belopp (alltså närmare 57 000 kronor) på det sista bankkontot för att betala de skulderna.

Sara överklagade utmätningen. Hon hävdade att det var hennes pengar som hade utmätts. Hon sade att pengarna hade stulits från henne och genom en kedja av överföringar mellan olika konton hade hamnat på det sista bankkontot. Enligt henne var det därför hon och inte staten som hade rätt till det utmätta beloppet på det sista bankkontot. Tankefiguren är således att fysiska sedlar och mynt hade flyttats från Saras bankkonto till det sista bankkontot.

* Tack till Jori Munukka och Alexander Unnersjö för synpunkter på ett första utkast.

** Docent i processrätt, hovrättsråd i Svea hovrätt.

HD höll med Sara och upphävde utmätningen. Två av HD:s sammanfattande slutsatser var att Sara ”ska genom surrogation anses ha varit ägare till” det utmäta beloppet samt att hon hade rätt till det beloppet framför Mohamed och hans borgenärer. Om man fortsätter med samma tankefigur har således HD på det sista bankkontot identifierat en påse sedlar och mynt med påskriften ”Saras pengar”, som enligt HD är just Saras.

3. Ett fordringsrättsligt perspektiv

Nu var ju Sara framgångsrik med sitt överklagande av utmätningen. Men man kan fråga sig om hon kanske kunde ha löst sitt problem på något annat sätt. Man kan dessutom fråga sig om det framgångsrika överklagandet verkligen löste hennes problem.

Centralt för den följande diskussionen är, vilket parterna enligt HD var ense om, att Mohamed olovligen hade tagit ut sammanlagt 115 000 kr från Saras bankkonto.

Här kan man stanna till och begrunda vad detta måste innebära rent fordringsrättsligt, nämligen följande. För det första att Sara hade ”pengar på banken”, eller med andra ord en inlåningsfordran på banken – och banken motsvarande inlåningsskuld till henne – om 115 000 kronor. För det andra att de betalningar som Mohamed förmådde banken att genomföra inte gjordes av Sara eller av Mohamed på hennes uppdrag.

Utgångsläget – alltså läget innan Mohamed tömde Saras konto – var således att Sara hade en inlåningsfordran på banken. Frågan blir då om hennes fordran på banken minskade på grund av Mohameds betalningar ”från hennes konto”. Svaret måste bli nekande; han gjorde det ju olovligen. Det var inte Sara som betalade, och Mohamed betalade inte på hennes uppdrag. Slutsatsen måste därför bli att Saras inlåningsfordran på banken fortfarande, även efter det som beskrivits som en ”tömning” av hennes konto, var 115 000 kr. Banken betalade inte med befriande verkan mot henne när den genomförde de av Mohamed beordrade betalningarna.¹ Att banken bokförde betalningarna på hennes konto saknar i sig relevans för existensen och storleken av hennes inlåningsfordran.

Om denna analys är korrekt hade ju Sara – i stället för att så att säga jaga rätt på sina pengar i betalningssystemet – kunnat vända sig direkt till sin bank och t.ex. be banken rätta sin bokföring så att den utvisade att hon alltjämt hade en inlåningsfordran på banken om 115 000 kr. Ytterst hade Sara kunnat väcka en fullgörelsetalan mot banken med yrkande att banken

¹ Jfr 29–30 §§ skuldebrevslagen. Jfr även NJA 2001 s. 292 (deponerad handpenning hos mäklare), NJA 2009 N 40 och ”Kontel II” NJA 2018 s. 220 p. 10.

skulle förpliktas att till henne betala 115 000 kr, med sin inlåningsfordran som grund för käromålet. Banken skulle förlora den tvisten om det var ostridigt eller styrkt dels att Sara innan Mohameds betalningar hade en inlåningsfordran på banken om 115 000 kr, dels att det inte var Sara som hade beordrat banken att betala till Mohameds konton.

En sak skulle dock banken möjligen kunna göra för att inte förlora själva målet, även om banken skulle förlora i frågan om huruvida Sara hade den av henne hävdade inlåningsfordran. Den saken har att göra med hur Mohamed hade kunnat förmå banken att genomföra betalningarna och bokföra dem på Saras konto. Han måste ju haft tillgång till sådant som Saras kontonummer och lösenord.² Han kan ha fått tillgång till dessa genom Saras slarv. I så fall borde banken kunna göra slarvet gällande mot henne. Bankers allmänna villkor brukar föreskriva ett ansvar för bankkunden vid slarv med lösenord och PIN-koder m.m. som orsakar betalningar gjorda av obehöriga personer.³ Med stöd av sådana villkor skulle banken i praktiken mot Sara kunna åberopa en större eller mindre kvittningsskilling motfordran avseende den skada hennes slarv orsakat banken genom att Mohameds betalningar inte gjorts med befriande verkan mot henne, och därför inte minskat hennes inlåningsfordran.

4. Motsatt utgång i målet?

Man kan också fråga sig om Saras överklagande av utmätningen borde eller kunde ha avslagits därför att hon hade kvar sin inlåningsfordran på banken, trots att utmätningssökanden inte hade anfört detta som skäl för att avslå överklagandet.

När det gäller prövningen i utsköningsmål har Gregow anfört att man till en början måste skilja mellan prövningen hos Kronofogdemyndigheten och, efter överklagande, i domstol.⁴ Vid domstolsprövningen måste, enligt Gregow, den ena respektive den andra parten anses vara bevisskyldig för faktiska omständigheter av betydelse. För processen i domstol har Gregow sagt att några uttalanden av HD i NJA 1983 s. 436 passar väl; han återger dem sålunda, nämligen

² Se härtill NJA 2017 s. 1105 om bevisbörd och beviskrav avseende elektroniska låneförbindelser m.m.

³ Vid tiden för händelserna i rättsfallet var en kontohavares ansvar för sådana obehöriga betalningar reglerat endast i avtalet mellan kontohavaren och banken. Året efter HD:s avgörande blev omfattningen av sådant ansvar reglerat även i lagen (2010:738) om obehöriga transaktioner med betalningsinstrument, som också ersatte 34 § i 1992 års konsumentkreditlag. Nämnda 2010 års lag har sedermera upphävts och dess bestämmelser inarbetats i lagen (2010:751) om betaltjänster; prop. 2017/18:77.

⁴ Gregow, Torkel, Tredje mans rätt vid utmätning (1987) s. 50 ff., särskilt s. 57 ff.

*"att vad som beträffande bevisbörda gäller i tvistemål av motsvarande slag skall också tillämpas i utsökningsmål, att vissa [i det aktuella rättsfallet] angivna förhållanden inte utgjorde anledning att frångå principen att det åvilar sökanden att styrka att gäldenärens rätt till lös egendom för att utmätning skall få ske, att detta inte är liktydigt med att bevisbördan för samtliga rättsfakta som är av betydelse i målet åvilar sökanden samt att det liksom i tvistemål kan bli aktuellt med en fördelning av bevisbördan."*⁵

Detta gäller alltså de i utmätningssökanden aktuella faktiska förhållandena, alltså relevanta rättsfakta. Men i Saras fall spelar frågor om bevisbörda och beviskrav mindre roll därför att parterna enligt HD var ense om relevanta rättsfakta, nämligen de faktiska omständigheter – att Mohamed olovligt hade tagit ut sammanlagt 115 000 kr från Saras bankkonto – som enligt gällande rätt har rättsföljden att Sara före Mohameds betalningar hade en inlåningsfordran på banken om 115 000 kr samt att denna inte hade minskat på grund av hans betalningar. Eftersom domstolar även i utmätningssökanden självmant tillämpar gällande rätt på de i målet klarlagda omständigheterna, måste slutsatsen bli att Saras överklagande hade kunnat avslås på den grunden att hon hade kvar sin inlåningsfordran på banken, och följaktligen – för att än en gång använda samma tankefigur – ingen rätt till "pengarna på det sista bankkontot", även om denna grund inte hade anförts av utmätningssökanden.

En annan sak är om det hade varit lämpligt att göra så. Det hade det nog inte varit, utan parterna borde i så fall först ha beretts tillfälle att yttra sig.⁶ Även i utmätningssökanden bör parterna slippa överraskas av – skälen för – domstolens beslut.

5. Ett bredare perspektiv

Var det ändå inte bättre för Sara att hon siktade in sig på det sista bankkontot än på sin egen bank? På så sätt slapp hon ju ifrån ett eventuellt motkrav av sin egen bank på grund av slarv med lösenord och PIN-koder. Så enkelt är det emellertid inte. HD:s beslut i utmätningssökandet är ingen exekutionstitel för Sara gentemot det sista bankkontots bank (eller givetvis mot Mohamed). Den banken är inte på grund av det beslutet skyldig att till Sara betala det belopp som hon "hittade" på det sista bankkontot.⁷ Med sitt beslut har HD endast – inom ramen för utmätning – avgjort frågan

⁵ Ibid. s. 58.

⁶ Se här till HD:s beslut 19 april 2017 i Ö 5886-16 (frågan om resning i domvillörendet avseende HD:s dom i Emissionsgarantimålet, NJA 2016 s. 107), särskilt p. 14 ff. Se även t.ex. NJA 2001 s. 292 (deponerad handpenning hos mäklare).

⁷ För diskussion av sådana frågor, se Gregow, *ibid.* s. 227 ff. och 73 ff.

om Saras rätt i förhållande till en annan av Mohameds borgenärer, dvs. utmätningssökanden.

Självfallet hade Mohamed genom sina olovliga betalningar ådragit sig skadeståndsskyldighet. Hans skadeståndsskyldighet var antingen mot Sara eller mot hennes bank eller fördelad mellan dem. Den var mot Sara om bankens eventuella motkrav på grund av slarv med sådant som lösenord uppgick till hennes inlåningsfordran. Den var mot banken i avsaknad av sådant motkrav. Eller fördelad mellan Sara och banken om bankens eventuella motkrav var mindre än hennes inlåningsfordran.

Man är lite nyfiken på vad som hände sedan. Det konkreta resultatet av HD:s beslut att upphäva utmätningen var ju att Mohamed blev fri att disponera det tidigare utmäta beloppet, dvs. att disponera sin inlåningsfordran på det sista bankkontots bank, t.ex. genom att beordra den banken att betala beloppet till något annat konto. Gjorde han det? Eller hann kanske Sara utverka en säkerhetsåtgärd enligt 15 kap. RB som ånyo hindrade en sådan betalning?

